

Bevezetés

„Barátom ezt mondta akkor az Andrássy úton: »Semmi sem idegen tőlem, ami emberi«, amire én – a pszichoanalitikus tapasztalatokra célozva – ezt feleltem: »Tovább kellene menned, és beismerned, hogy semmi sem idegen tőled, ami állati.«” (Ferenczi, 1919.)

Ferenczi Sándor fenti sorai – a pszichoanalízis radikális szembesítései – voltaképpen egybecsengenek a kortárs poszthumanista elméletekkel. „A kritikai értelemben vett poszthumanista perspektíva szubverzív ereje nem az ember lebontásában vagy kiiktatásában rejlik. Sokkal inkább annak a gyanúnak a megalapozásában, hogy mi van, ha valójában sohasem voltunk emberek a magunk humanista-esszencialista módján?” (*Helikon*, 2018, 371.) Az ember kitüntettségébe vetett hitének megingatása, végső soron természet és kultúra szembeállításának és hierarchiájának felforgatása a pszichoanalitikus gondolkodás egyik következménye is. Freud az emberiséget ért három súlyos narcisztikus sérülés egyikeként (a kopernikuszi fordulat kozmikus „sérleme” és az én korlátozott hatalmát felismerő pszichoanalízis között) sorolja fel a darwini biológiai sérelmet, mely szerint az ember az állatvilágból származik. „Az ember nem egyéb és nem külön, mint az állatok, maga is az állatvilágból származott s egyik fajtához közelebb, máshoz távolabb rokon. Későbbi szerzeményei nem tudták e hasonlatosság bizonyítékait elmosni, melyek úgy testi alkatában, mint lelki berendezésében adódnak.” (Freud, 1917, 49.)

Hasonló gondolatokat fogalmaz meg a Horváth Márk, Lovász Ádám, Nemez Z. Mária szerzőtriász *A poszthumanizmus változatai* című kötetükben: „[A] normatív és univerzalista humanizmussal szemben a poszthumanizmus a kizárt és nem-antropocentrikus Másikat próbálja bevonni a technokulturális termelésbe, illetve rámutatni arra, hogy az Ember önmaga »kitüntettségét« már mindig is a nem-emberivel szembeni belső szorongásától hajtva konstruálja meg. Az antropocentrizmus decentráálásának projektje [...] a természet és kultúra, kultúra és technológia, technológia és természet oppozícióinak dekonstrukcióját is magával vonja.” (Horváth – Lovász – Nemes Z., 2019.) A természettől való „elhatárolódás” mellett ugyanakkor jelen van a „természetesség” esszencialista és idealizáló felértékelése, hivatkozási alapként való használata, társadalmi jelenségek (pl. nemi szerepek) biologizálása is.

Mindenképpen érdemes röviden utalni az ember-állat kapcsolat értelmezése kapcsán a heideggeri filozófiára is, hiszen az több ponton érintkezik a pszichoanalízissel, például a daseinanalízisben, amelynek néhány éve különszámot

szenteltünk (2017/3). Heidegger (1927/2007) azt hangsúlyozza, hogy az ember, a *Dasein* (jelenvalólét) kitüntetett jelentőséggel bír a többi létező között azért, hogy viszonya van a saját létezéséhez, létmegértésben él, amelyben saját létezésére megy ki a játék. A nem jelenvalólét-szerűen létezőknél tudomásunk szerint ilyen nem létezik, ugyanis ez igényli a megértés közegét a nyelvet. Ez azonban Heideggernél nem valamiféle felsőbbrendűséghez vagy hatalmi vonatkozásokkal bíró antropocentrizmushoz vezet, hanem épp ellenkezőleg: felelősséggel jár, amely kiterjed az egész létezésre; későbbi írásaiban a német filozófus hangsúlyozza, hogy az ember nem a létezők ura, hanem a lét pásztora. Nem véletlen, hogy az ökológia egyik irányzata, a mélyökológia Heidegger írásaiból indul ki, amely – Michael E. Zimmermann szerint – egy „magasabb humanizmust követelt, amely túlmutatna az emberközpontú, dualisztikus és a természet leigázásához kapcsolódó humanizmuson”. Ennek egyik lényegi gondolata, hogy csak az a fajta emberi kreativitás támogatandó, amely „nem avatkozik bele illetéktelenül a nem emberi lények önmegvalósításába”. (Zimmermann, 2021, 242., 246.)

Az *Imágó Budapest* korábban is érintette már az ember és a természeti környezet viszonyának pszichológiai kérdéseit. 2019/4-es, „Ökológia és pszichoanalízis” számunk elsősorban a környezeti válsággal és a klímaszorongással kapcsolatos pszichoanalitikus megközelítésekkel foglalkozott. Mostani számunk kifejezetten az állatok szerepét járja körül a pszichoanalízis szempontjából. Az állatok és a pszichoanalízis kapcsolódása meglehetősen sokrétű – vizsgálható többek között az analitikusok háziállatai, a páciensek pszichés tünetei, az analitikus elméletek, a terápiás módszerek, vagy az állatvilággal kapcsolatos ökológiai jelenségek és erre adott reakciók, ember és állat viszonya felől. Az állatokkal való viszonyunk az érzelmi kapcsolódás mellett azonban számos szerző szerint fontos tanulsággal bír identitásunk újragondolásával kapcsolatban is, hiszen a másik megismerése és önmagunk megismerése sosem választható el egymástól a pszichoanalízis tanulsága szerint, és a fontos Másik szerepét az állat mint létezéspartnerünk is betöltheti. Számunkban mindezekre találunk példát.

Rosi Braidotti filozófus, feminista teoretikus „Állatok és más anomáliák” című írása a szerző 2011-ben megjelent kötetének (*Nomadic Theory. The Portable Rosi Braidotti*. New York: Columbia UP, 2011) alfejezete. Ahogyan Kiss Kata írja fordítói előszavában: „Braidotti egy olyan hozzáállást javasol, amely elismeri az ember és más életformák, például az állatok közötti kölcsönös függőséget”, integrálva a feminista elméletet, a pszichoanalitikus hagyományt és a poszthumán gondolkodást. Braidotti filozófiai forrásai között ott van Deleuze és Guattari „nomadológiája”, amely „megkérdőjelezi a domináns nyugati gondolkodás bináris oppozícióit, mint például civilizált-barbár, ember-állat, férfi-nő, amelyek rendszerint hierarchikus és elnyomó társadalmi erőviszonyokat tükröznek”.

Vukov Johanna és Kőváry Zoltán tartalmas cikke („Kutya a rendelőben. Az ember-állat kapcsolat helye a pszichoanalitikus gondolkodásban”) áttekinti az állatok különféle szerepeit a pszichoanalízisben – Freud kutyáitól az állatokkal való kapcsolat személyiséget támogató vagy patológiás formáin át a projekciós, identifikációs, átmeneti tárgy és szelftárgy funkciókig. A tanulmány amellet, hogy kiemeli a legfontosabb pszichoanalitikus iskolák tanításainak ember-állat viszony értelmezését

lehetővé tevő koncepcióit, fontos üzenetet is megfogalmaz, arra utalva, hogy mennyi mindent tanulhat az ember önmagáról az állatokkal való kapcsolat során. Ahogy a szerzők fogalmazzák: „Ha engedjük, tanítóinkká válnak az állatok; ahogyan egykor a sámánok is hozzájuk fordultak az univerzum titkainak megértésért, úgy a jelen emberének is szüksége lehet tanításukra, talán jobban, mint valaha. Az állatokkal való kapcsolódás során nemcsak a természethez kapcsolódunk, hanem önmagunkhoz is...”

Lydia Marinelli és Andreas Mayer történészek „A távolodó állat: A szorongás és a kötődés elméletei a pszichoanalízisben Freudtól Hermann Imréig” című tanulmánya szintén az állatok szerepét elemzi elméleti és terápiás oldalról három jelentős analitikus munkáján keresztül: Freud klasszikus esettanulmányaiban, Otto Rank születési trauma elméletében és Hermann Imre megkapaszkodási ösztön teóriájában, amely jelentős részben a főemlősök etológiai megfigyeléseire támaszkodik. A cikk különösen jelentősnek tűnik a budapesti iskola hatástörténetének vonatkozásában. A szerzők ugyanis nemcsak azt állítják, hogy Hermann munkássága jelentős továbblépést jelentett Freud ösztönökkel kapcsolatos spekulációi felől az etológiailag jobban alátámasztott elméletek felé a korai kapcsolódás természetének kutatásában, hanem arra is utalnak, hogy jelenleg Hermann munkássága klinikai vonatkozásainak újrafelfedezése is zajlik. Ez utóbbi talán elvezethet oda is, hogy Ferenczi és Bálint Mihály mellett végre Hermann munkássága is elnyeri az őt illető helyet a pszichoanalízis nemzetközi történetében és gyakorlatában.

Nemes László izgalmas tanulmánya, „A kihálás melankóliája”, a kihálástanulmányok (*extinction studies*) és a környezetbölcselet új területeit felhasználva a kihalt fajok körüli diskurzusokat, illetve e fajok „feltámasztásának” ellentmondásos biotechnológiai kísérleteit és ezek etikai, kulturális és filozófiai következményeit vizsgálja. Számos aktuális példát és szerzőt idézve arra a konklúzióra jut, hogy „ahelyett, hogy megijednénk a sötét gondolatoktól, felismerhetjük, hogy mai kultúránknak talán semmire nincs nagyobb szüksége a felvállalt melankóliánál, a bánat, szomorúság megélésénél; annál, hogy időről-időre elmerengjünk arról, hogy kik vagyunk, mit tettünk a világgal”, vagyis újragondoljuk az állatokhoz és a természethez fűződő kapcsolatunkat. Mindez a klasszikus freudi gyász fogalmát is érinti, amely eredetileg az embertárs elvesztésével kapcsolatos érzéseket és folyamatokat jelölte; ennek a társállat elvesztésére vonatkozó aspektusait Nemes László nemrég megjelent cikkében (Nemes, 2023) már bemutatta, így jelen írása fontos további dimenziók felmutatására is törekszik ezzel kapcsolatban, bevonva annak társadalmi rétegeit.

Ugyanakkor az állatfajok elvesztésével kapcsolatos gyász tágabb kontextusba is helyezhető Glenn Albrecht (2019) ausztrál ökofilozófus „pszichoterritikus szindróma” fogalma nyomán, amely mindazokat az érzelmi reakciókat foglalja egybe, amely az állatfajok kipusztulásához is vezető ökológiai válság nyomán keletkezik az emberben. Nemes Lászlóhoz hasonlóan, aki a melankólia és a bánat felvállalása mellett ével, Albrecht is azt hangsúlyozza, hogy a klímaszorongás vagy az állatok elvesztése felett érzett gyász elengedhetetlen ahhoz, hogy kialakuljon bennünk a biofilia attitűdje, ami a valódi rendszerszintű változások pszichológiai feltétele. Egyébként a biofilia fogalma eredetileg a pszichoanalitikus Erich Fromm (1964/1996) fogalma.

A tanulmányok visszatérő motívuma, hogy sok más viszonyhoz hasonlóan állat és ember viszonyában is gyümölcsözőbb lenne binaritás és hierarchia helyett a kölcsönösség és egymásra utaltság elismerése, ha tetszik, az „interszjektív” kapcsolódás. Mindez pszichológiai alapot biztosíthatna az „állatok felszabadításához”, ahhoz a kívánatos lépéshez, amely Peter Singer híres, e címen megjelent könyvében a fő programként fogalmazott meg, és amelynek az egyik fő akadálya a „fajizmus”, a szexizmushoz vagy a rasszizmushoz hasonló előítélet-rendszer és az ahhoz kapcsolódó torz magatartásformák (Singer, 1975/2019).

Műhely-rovatunkban Alexandrov Anna pszichobiográfiai elemzését olvashatják Tolkienről és *A Gyűrűk Ura* keletkezésében szerepet játszó élettörténeti és történelmi motívumokról, krízisekről. Ugyan az elemzés leginkább Tolkien háborús élményeinek hatásaival foglalkozik, de köztudott, hogy a regényben fontos szerepet játszanak különféle állatok, például a Mordor felé vezető utat őrző Banyapók figurája. Ez utóbbi a szerző mottóként választott Tolkien-idézete szerint nem született volna meg az író pókkal kapcsolatos fájdalmas élménye nélkül.

Az archívum-rovatban közöljük Michael Molnar esszéjét Anna Freud apjához írt születésnap „kutyarigmusairól” és ezek közvetítő szerepéről kettejük viszonyában; az írás magukat a verseket is tartalmazza magyar fordításban. A Freud-család kutyákhoz való viszonyának bemutatása nyomán sajátos bepillantást nyerhetünk Freud és lánya kapcsolatának dinamikájába. Ezen kívül itt lát először napvilágot egy fejezet Gyömrői Edit *A Cat Is a Cat* című, kéziratban maradt, angol nyelven írt történetfüzéréből, amelyben az őt élete során (elsősorban 1939 utáni ceyloni emigrációjában) körülvevő számos macskáról, és ezen keresztül persze önmagáról is mesél.

Reméljük, hogy tematikus számunk írásai sokoldalúan hozzájárulnak az ember-állat kapcsolat mélyebb megértéséhez és egyúttal egy harmonikusabb viszonyrendszer kialakulásához, amely a jövőnk szempontjából kulcskérdés lehet.

Borgos Anna, Kőváry Zoltán

Felhasznált irodalom

Albrecht, Glenn A. (2019). *Earth Emotions: New Words for a New World*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Ferenczi Sándor (1919). A mindennapi élet pszichopatológiájából. In: *Háború, forradalmak, pszichoanalízis. Ferenczi Sándor összes művei, 3. kötet* (299-304). Szerk. Borgos Anna és Pető Katalin. Budapest: Oriold és Társai, 2023.

Freud, Sigmund (1917). A pszichoanalízis egy nehézségéről. Ford. Ignotus. *Nyugat*, 10(1): 47-52.

Fromm, Erich (1964). *Az emberi szív*. Ford. Várady Szabolcs. Budapest: Háttér Kiadó, 1996.

Heidegger, Martin (1927). *Lét és idő*. Ford. Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István, Vajda Mihály. Budapest: Osiris Kiadó, 2007.

Helikon, 2018, 64(4). „Poszthumanizmus” szám: <https://helikonfolyoirat.hu/helikon-2018-4-szam>

Horváth Márk – Lovász Ádám – Nemez Z. Márió (2019). *A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni*. Budapest: prae.hu Kft.

Imágó Budapest, 2019, 8(4). „Ökológia és pszichoanalízis” szám. Szerk. Kőváry Zoltán. <http://imagobudapest.hu/10-lapszam/51-okologia-es-pszichoanalizis.html>

Nemes László (2023). A társállat halála – Gondolatok Beregi Tamás Egyszer egy kutya című regényéről. *Kharón*, 27(1): 1-11.

Singer, Peter (1975). *Az állatok felszabadítása*. Ford. Garai Attila. Budapest: Oriold és Társai, 2019.

Zimmermann, Michael E. (2021). Heidegger és a mélyökológia kapcsolatának újragondolása. In: Lányi András, Jávor Benedek (szerk.), *Környezet és etika* (236-272). Budapest: L'Harmattan.